

KÜPE MOTİFİNİN KÜLTÜR DEĞİŞİMİ KURAMLARI BAĞLAMINDAKİ YOLCULUĞU*

The Journey of Earring Motif in the Context of Theories of Culture Change

Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL**

ÖZ

Kültür milletlerin tarihleri boyunca hayatın farklı alanlarına dair bulmuş ya da öğrenmiş oldukları unsurlardan meydana gelmektedir. Kendilerini ortaya koyan insanlarla aynı kaderi paylaşan kültür unsurları tıpkı insanlar gibi zaman içerisinde çeşitli değişikliklere maruz kalırlar. Alan uzmanları tarafından kültür değişmesi adı verilen bu değişiklikler zaman içerisinde ortaya çıktıkları için tarih, toplumların değişimini içerdikleri için de sosyoloji ve halk bilimi gibi bilim dallarının araştırma konusu olmuştur. Bunun sebebi şüphesiz ki kültür unsurları ve onlar etrafında gelişen hadiselerin milletlerin dolayısıyla da dünyanın kaderiyle olan yakın ilişkisidir. İnsanlar ve insanlardan oluşan toplumlar gündelik yaşamın mecburiyetleri nedeniyle hayatlarını kolaylaştırmak adına eşya mahiyetinde bazı materyaller geliştirmişlerdir. Bu materyaller de imal biçimleri, kullanım tarzları ve fonksiyonları gibi özellikleri nedeniyle kültür unsuru olarak kabul edilmiş ve bunların tarihî süreç içerisindeki değişimleri de kültür değişmesi başlığı altında ele alınmıştır. Kültür unsurları müstakil olarak varlıklarını sürdürmezler. Pek çoğu birbirleriyle alelade bir yaklaşımla anlaşılacak kadar karmaşık ama mantıklı ve mecburi bir ilişki içerisinde. Bu ilişki sistemi bilimsel disiplinler aracılığıyla ortaya çıkarılabilecek kadar karmaşık olup ortaya çıkarılması milletlerin dolayısıyla da dünyanın geçmişinden çok geleceğiyle ilgilidir. İklim şartlarının çoban ve çiftçi bayramlarına dair halk takvimini coğrafi bölgelere göre değiştirmesi, giyim-kuşam tarzını belirlemesi gibi hadiseler bu durumun açık göstergesidir. Bu çalışmada Türk medeniyet ve kültür tarihi açısından büyük önem arz eden doküman ürünlerde kullanılan küpe motifinin taşıdığı sembolik anlamın zaman içerisinde gösterdiği değişikliğin halk anlatıları ve geçiş dönemi törenlerindeki izleri sürülerek bu değişikliğin nedenleri kültür değişimi teorileri açısından değerlendirilecek ve konuyla ilgili tespitlerde bulunulacaktır. Bu değerlendirme ve tespitler gerçekleştirilirken giriş bölümünde öncelikli olarak kültür kavramı hakkında bilgi verilecek, ardından medeniyet kavramıyla ilişki içerisinde olan doküman ürünlerinin kültür kavramındaki yeri belirlenecektir. Kendilerine özgü düğüm tekniği, halı dokumacılığında, Türkleri dünyadaki diğer milletlerden öne çıkarmıştır. Bu çalışmada halıcılığın Türk ve dünya tarihi açısından önemi hakkında da değerlendirmeler yapılacak ve ihtiyaç temelli olarak ortaya çıkan halı üretiminin sanatsal boyutta geçişi esnasındaki gelişme ve değişimler tespit edilip ortaya konulacaktır. Doküman ürünlerin merkezinde yer alan motifler sembolik unsurlardır. Semboller milletlerin kolektif bilincinde ortaya çıkarak kolektif bilinç dâhilinde varlıklarını sürdüren ileti araçlarıdır. Bu özelliklerinden ötürü doküman ürünlerde kullanılan motiflerin milletlerin kültürel ve tarihî kökenleri ile olan münasebeti açısından önemli noktasında gerçekleştirilecek çıkarımların ardından çalışmanın ana unsurlarından biri olan küpe motifinin sembolik karşılıkları tarihî süreç içerisinde değerlendirilecektir. Bu değerlendirmeler esnasında küpe motifinin sembolik açıdan yüklediği anlamların değişimi ve değişime etki eden unsurların tespiti de kültür değişimi kuramları bağlamında bu çalışmada ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Dinî tercihlerin gündelik hayata olan tesiri de bu çalışma aracılığıyla alan araştırmacılarımızın dikkatine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Sembol, küpe, geçiş dönemleri, nişanlılık, evlilik.

ABSTRACT

Culture consists of elements that nations have found or learned about different areas of life throughout their history. The cultural elements that share the same destiny as the people who reveal themselves are exposed to various changes over time, just like humans. Called culture change by field experts, these changes given that has emerged over time, it has been the subject of research not only the history but also sociology and folklore in terms of societies' change. The reason for this is undoubtedly the close relationship of cultural elements and the events around them with the destiny of nations and therefore of the world. People and societies consist of people have developed some materials in the form of items in order to facilitate their lives due to the necessities of daily life. These materials are considered as cultural elements due to their characteristics such as production forms, usage styles and functions, and their changes in the historical process are also discussed under the title of culture change. Cultural elements do not maintain their existence detachedly.

* Geliş tarihi: 12 Mart 2019 - Kabul tarihi: 15 Kasım 2019

Yeşildal, Ünsal Yılmaz. "Küpe Motifinin Kültür Değişimi Kuramları Bağlamındaki Yolculuğu" *Millî Folklor* 124 (Kış 2019): 189-201

** Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, Antalya/Türkiye, uyesildal@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3333-1976

Many of them are in a complicated but logical and compulsory relationship with one another that cannot be understood by a commonplace rational approach. This relationship system is so complex that it can be revealed through scientific disciplines, and revealing that it is about the future of the nations and therefore the world rather than the past. The events such as the climate conditions changing the folk calendar of shepherds and farmers according to geographical regions and determining the style of clothing are clear indications of this situation. In this study, the changes in the symbolic meaning of the motif of the earrings used in woven products, which are of great importance for Turkish civilization and cultural history, will be traced in the folk narratives and rites of passage and the reasons of this change will be evaluated in terms of the theories of cultural change and the related determinations will be made. While performing these evaluations and determinations, firstly information will be given about the concept of culture in the introduction and then the place of woven products in the concept of culture will be determined. Their unique knotting technique made the Turks stand out from other nations in the world in carpet weaving. In this study, the importance of carpet production in terms of Turkish and world history will be evaluated and the developments and changes during the transition of carpet production to artistic dimension which emerged as a need-based will be determined and revealed. The motifs at the center of the woven products are symbolic elements. Symbols are the means of communication that emerge in the collective consciousness of nations and continue to exist within the collective consciousness. Due to these characteristics inferences will be made about the importance of the motifs used in woven products in terms of their relationship with the cultural and historical origins of nations and then the symbolic counterparts of the earring motif, which is one of the main elements of the study, will be evaluated within the historical process. During these evaluations, the change in the meanings that the earring motif is loaded symbolically and the determination of the factors affecting the change will also be carried out in detail within the context of cultural change theories. The effect of religious preferences on daily life will be presented to the attention of field researchers through this study.

Key Words

Symbol, earrings, rites of passage, engagement, marriage.

Giriş

İnsanlığın tarih sahnesine çıktığı ilk andan başlayarak yaşanan ana kadar bulmuş ya da öğrenmiş olduğu her türlü unsura kültür adı verilir. Kültür kavramını pek çok hadisenin birbirini etkileyişleriyle ortaya çıkmış bir olgu olarak kabul eden Bronislaw Malinowski, kavramın içerisine tüketim malları ve araçlarını, farklı sosyal grupların hukuki koşullarını, insanların sahip oldukları beceri, tasar, inanç ve gelenekleri bir bütün hâlinde dâhil eder (2016: 41). Kültür ve zaman yani tarih kavramları birbiriyle yakın ilişki içerisindedir. Kültürün tarihle olan münasebeti hakkında tespitlerde bulunan Erol Güngör'e göre tarih milletlerin hayat hikâyesini ifade ederken, kültür unsurları bu hayat hikâyesi içerisinde yaşanan veya karşılaşılan durumlara karşı geliştirilen tepkilerden doğmaktadır (2011: 26). Görüldüğü üzere kültür hayata dair her şeyle ilgili olup ihtiyaçlardan doğmaktadır. Toplum hayatı için önemi de bu özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü iklim ve coğrafya gibi şartlardan kaynak-

lanan ihtiyaçlar, milletlerin kendilerine özgü çözüm yollarını yani kültür unsuru yaratmalarını sağlamaktadır. Bu unsurlar medeniyet kavramıyla da yakın ilişki içerisinde olup bu ilişkiye dair açıklamalar ilerleyen bölümlerde gerçekleştirilecektir.

Dokumacılık ve Türklerde Dokumacılık Faaliyetleri

Barınma, giyinme, ısınma gibi ihtiyaçlardan doğan ve etnografik bir malzeme olarak değerlendirilen dokumalar Türklerin gündelik ve sanatsal hayatlarının bir parçası olarak yüzyıllardır varlıklarını sürdürmektedir. Türkler doğumdan ölüme kadar geçen dönemlerin her evresi için dokuma temelli eşyalar üretmiştir. Yeni doğan da ölen de bu dokumalara sarılmıştır. Gündelik hayata dair pek çok eşya dokumalardan elde edilmiştir (Kırzıoğlu, Görgünay 2001: 1). Halı, kilim, cicim, zili ve sumak gibi adlarla ve kendilerine has dokuma biçimleriyle karşımıza çıkan bu ürünler arasında halı, Türk tarihi açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Yunan kaynaklarında halı "*Doğu'nun*

lüksü” olarak tanımlanmıştır (Yetkin 1991: 1).

Türklerin halıcılıkla olan münasebetleri Orta Asya’ya dayanmakta olup 30 ile 45 kuzey enlem dereceleri arasında kalan Türkistan coğrafyası ve özellikle de Batı Türkistan toprakları halının ana vatanı olarak kabul edilmektedir. Bu bölgede ortaya çıkan Türk halı sanatı Türklerin zaman içerisinde göç ettikleri bölgelerde gelişimini sürdürmüştür. İslam dünyasının düğümlü halılarla tanışması da Türkler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Türkler özgü düğüm tekniği sayesinde daha kalın dokumalar elde edilmiş ve böylece ısınma ihtiyacı giderilmiştir (Yetkin 1991: 189-190).

Rus arkeolog Sergei Ivanovich Rudenko tarafından 1947-1949 yılları arasında Altaylar’daki Pazırık bölgesinde gerçekleştirilen kazılarda bulunan, bulunduğu yerden ötürü de “Pazırık halısı” adıyla anılan ve M.Ö. V. yüzyıla Hz. İsa’nın doğumu arasına tarihlendirilen halı, Türk halı sanatına dair ilk örnek olarak kabul edilir (Deniz 2005: 81; Aslanapa 2005: 16; Tekçe 1993: 19-21). Türklerin halıcılık faaliyetleri bedensel rahatlık ihtiyacı sonucunda barınma odaklı tepkilerden doğmuş, yerleşik hayata geçişle birlikte Türkler arasında zamanla sanatsal bir boyut kazanmıştır. Yani Güngör’ün daha önce dile getirilen tarih teorisi doğrultusunda ihtiyaç kaynaklı tepkiler sonucu ortaya çıkmıştır. Konargöçer yaşam gereği toprak üzerinde yaşamak zorunda kalan Türkler en basit düzeyde de olsa konfor sağlamak adına toprakla aralarına bir tabaka yerleştirerek topraktan gelecek nem ve soğuktan bu tabaka yani halı sayesinde korunmuştur. Nem ve soğuktan korunma ihtiyacı zaman içerisinde daha muhafazalı barınakların inşasıyla birlikte geride kalırken bu gelişmeye bağlı olarak halılar da birer sanat eserine dönüşmeye başlamıştır.

Kilim, cicim, zili ve sumak gibi adlarla anılan diğer dokuma ürünleri de tıpkı halılar gibi ilk başlarda ihtiyaç temelli olarak ortaya çıkmış sonrasında sanatsal boyuta taşınmıştır.

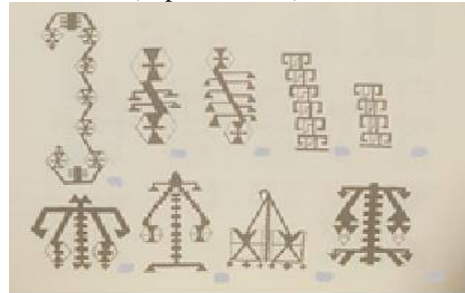
Kültür Envanteri ve Motif Olarak Dokuma Ürünler

Çoğu zaman birbirleriyle karıştırılsalar da kültür ve medeniyet kavramları farklı anlamlara gelmektedir. Mümtaz Turhan’ın aktardığına göre Alman antropolog Thurnwald kültürü takınılmış bir tavır (Haltung) olarak kabul eder. Medeniyet ise bilgi ve teknik araçlarına sahip olmayla ilişkili olup bilme ve yapabilme anlamlarına gelir. Konuyla ilgili olarak Maclver de Thurnwald’a benzer şekilde görüşler ortaya koyarken insanın fayda temini arzusuyla belli bir amaca ulaşmak için kullandığı aletlerin medeniyet unsuru olduğunu belirtir. Ona göre kültür medeniyetin anti tezi olup yaşayış ve düşünüş tarzımızın günlük hayat içerisinde, sanat ve din gibi alanlarda ifade edilme biçimidir (2017: 13-30). Görüldüğü üzere medeniyet unsurları eşya temellidir. Yani bir tarihî mecburiyete verilen tepki sonucunda ortaya çıkan eşya formundaki çözüm araçları aslında medeniyet unsurlarıdır. Bu bağlamda dokumaların da medeniyet unsuru oldukları gayet açıktır. Ancak Thurnwald ve Maclver’in kültürün medeniyet unsurlarıyla yakın ilişki içerisinde bulunan *tavır ve ifade biçimi* olduğuna dair görüşlerinden anlaşılacağı üzere dokumalar cismî taraflarıyla medeniyet, tavır ve ifade biçimleriyle ise kültür unsurudur.

Dokumaların tavır ve ifade biçimi motifler tarafından yansıtılır. Gündelik ihtiyaçların temini sonucu ortaya çıkan ve zaman içerisinde birer sanat eserine dönüşen dokumalar motifler sayesinde anlam kazanır. İnsanların kelimele yükledikleri anlamlar ile hayata dair algıları arasındaki bağ gibi (Kalkan 2018: 383)

motifler (1) de ait oldukları dönemin zihniyetini yansıtırlar. Sanat eserlerinin sosyo-kültürel ortamlarda ortaya çıktıkları gerçeğinden hareketle yaratıcılarının zihniyetini yansıtılmaları olağandır. Dolayısıyla geleneksel halı, kilim ve mezar taşları gibi ürünler değerlendirilirken ait oldukları toplumun ve yaratıcılarının sosyo-kültürel yapıları ve zihniyetleri göz önüne alınmalıdır. Çünkü bu eserlerdeki en küçük bir çizgi dahi yaratıcılarının inanç ve dinî bakış açısı ile ait olduğu toplumun zihniyetini yansıtmaktadır. Bu tip eserler bu yönleriyle etnografya araştırmalarının da önemli malzemelerindedir. İmgelerin tarih ötesi bir dünyaya açılımı sağladıkları ve farklı tarih dilimlerinin birbirleriyle imgeler sayesinde iletişim kurabildikleri kabul edilmektedir (Eliade 2017: 194). Motifler insanoğlunun iletişim gereksinimlerinden doğan, bünyelerinde mitik ve büyüsel inanmalar barındıran sembollerden türemiş unsurlardır. Kültür envanteri olarak varlık gösteren bu motifler zaman içerisinde süsleme biçimi olarak kullanılmaya başlanmıştır. İnsanoğlu süslemeyi önce kendi vücudu, sonrasında ise barınma ihtiyacını karşılayan meskenler ve en sonunda da dokumalar üzerinde gerçekleştirmiştir (Uğurlu 1986: 38-40; Erbek 1986: 4; Uğurlu 1991: 77). Süslemenin bir parçası olan motifler, bezeme ve dokuma sanatları bağlamında *“bütünü oluşturan parçaların her birine verilen ad”* şeklinde tanımlanmaktadır (Sözen-Tanyeli 2017: 214-215). Motifler dokuma ürünlerini oluşturan en küçük ve anlamlı süs unsuru olarak kabul edilirler (Karataş 2013: 5). Motifler sayesinde yeniden yaratılması mümkün olmayan geleneğe dair ürünlerin sonraki nesillere aktarılması gerçekleştirilir. (Mülayim 1998: 222). Motif sözcüğü yerine Anadolu’da *“oyu, organtı (öğrenti), yangıç, yanıç, namış, nakış”* sözcükleri de kullanılmaktadır (Deniz 2010: 53).

Türk dokumalarında kullanılan motifler bitkisel, hayvansal, geometrik, karışık ve sembolik motifler olarak sınıflandırılmakta ve simgesel değer bağlamında da doğum, yaşam ve ölüm sembolü olarak değerlendirilmektedir (Bozkurt vd. 2015: 162-163). Motiflerin isimleri dokuyucuların benzetişleri ya da alındıkları yerden gelir (Görgünay ? : 33). Motiflerin bir kısmının kökenleri arkaik dönemin batıl inançlarına dayanmaktadır. Filiz Sanay’in Ponomaryov’dan aktardığına göre Türk halılarında görülen stilize edilmiş desenler genellikle batıl inançlarla ilgili olup simgesel özellikler göstermekte, büyü ve tılsımla ilişkili durmaktadır (Ponomaryov 1980: 31, Sanay 2004: 11’den). İlkel dönem insanının anlamlandırmakta güçlük çektiği için korktuğu varlıkları kontrol altına almak, yani büyülemek arzusuyla taklit ettiği ya da simgeleştirdiği unsurlar arasında sözcükler, devinimler ve resimler yer almaktadır. Resmetmek yoluyla simgeleştirmenin motif kavramıyla olan ilgisi bu noktada dikkat çekicidir. Anadolu’da bugün dahi varlığını sürdüren ve dokumalarda karşımıza çıkan el, göz, çengel ve tarak motiflerinin büyü ve nazara karşı korunma amaçlı olarak kullanıldığı bilinmektedir (Ergür 1997: 171). Bu motiflere ilaveten çalışmamıza konu olan küpe (bk. Resim 1, Resim 2) motif de genç kızların evlilik isteğini dile getirmenin yanı sıra büyü ve dinin etkisiyle nazardan korunmayı da sembolize etmektedir (Alp 1998: 175).

Resim 1 (Erbek 1986: 14)

Resim 2 (Erbek 1986: 15)

Simgesel Bir Motif Olarak Küpe

Küpe Türk dokumalarında sıkça karşılaşılan motiflerden biridir. Anadolu’da bu motifi adlandırmak için kullanılan sözcüklerden biri de “küpe”dir (Karataş 2013: 133, 307). Küpe Anadolu’nun pek çok yöresine ait dokumalarda görülmekte olan bir motif olup genç kızların evlilik isteklerini dile getirme amaçlı ve/veya evlilik sembolü (2) olarak kullanılmaktadır. Küpe motifi Anadolu dışında kalan Türk dünyası dokumalarında da görülmektedir. Azerbaycan Devlet İncesenet Müzesinde bulunan Kudretli Hükümdarlar (Bargahe Firon) temalı halıda pek çok ünlü hükümdarın yüzlerinin resimleriyle birlikte küpe motifine de rastlanmaktadır (Esedova 2011: 47-52). Kazakistan’ın güney bölgelerinde tespit edilen halılarda “beyaz muiz (boynuz), tarak, küpe, sırgo (küpe), muska, tumarşa (küçük muska)” motifleri yer almaktadır (Taktabayeva 1998: 307). Yine Kosova’nın Zilipotok Köyü’nde bulunan (Kökeni Goralı olan Hamzaoğullarından bir kadın tarafından dokunmuştur) bir divan yaygısında/çarşafta da küpe motifi bulunmaktadır (Altun 2009: 156).

Türkler insan ömrünü doğum, evlilik ve ölüm olmak üzere geçiş dönemleri adı verilen üç evrede değerlendirirler. Bu evreler bireyin içine doğduğu topluma giriş, erginlenme ve yeniden öze dönüş bağlamında arkaik dönemden kalma çok sayıda sembolik değer taşır. Arkaik dönem insanının semboller üzerinden kendisini ve kâinatı yorumladığı dikkate

alınacak olunursa bu evrelerin ve sembollerin önemi daha da iyi anlaşılacaktır. Evlilik erkek ve kadın için erginlenmenin sembolüdür. Doğuma dair ritüellerle içine doğduğu toplumun bir ferdi olmayı hak eden birey, evliliğe dair ritüellerle de bu toplumu yönlendirme hakkını elde etmektedir. Evlenen bireyler artık kendi küçük toplumlarını yani ailelerini kurmaktadır. Kurulan yeni ailenin gücü toplumun gücünü etkilemektedir. Bu yüzden doğum hadisesinde karşımıza çıkan doğum öncesi, doğum esnası ve doğum sonrası halk bilimsel uygulamalar gibi evlilik hadisesi de çeşitli uygulamalara tabidir. Bu uygulamaların ilk aşaması görücü gitme olup sonrasında söz kesme ve nişan gibi uygulamalar gelmektedir. Türk dünyasının bazı yörelerinde söz kesme ve nişan aynı anlamda kabul edilirken bazılarında ayrı ayrı değerlendirilmekte ve icra edilmektedir. Görücü gitme öncesi gerek erkek gerekse de kızın evliliğe dair isteklerini ailelerine farklı şekillerde ima yoluyla anlattıkları bilinmektedir. Pilava kaşık saplama, ayakkabıların ökçesine basarak yürüme, aile büyüklerinin ayakkabılarını ters çevirme, babanın ayakkabısını duvara çakma, mutfak işi sırasında tabak çanak kırma gibi eylemler bu imaların en çok bilinenleridir. Bu eylemlerin dışında tarihin çok eski dönemlerinden beri formunu değiştirerek varlığını sürdüren dokumalara uygulanan küpe motifi de evlilik isteğini dile getirme bağlamında dikkat çekicidir. Küpe gerek motif gerekse de eşya olarak önceleri nişanlılığı, sonraları ise evliliği sembolize etmiş ve hep kadınla ilişkilendirilmiştir. Küpe motifinin genelde dişil unsurları sembolize etmek için kullanılışı dokumacılığın Türkler arasında kadınlara özgü bir faaliyet olarak kabul edilmesiyle ilgili görünmektedir. Mine Erbek’e göre küpe cinsel sembolizmde kadının cinsel organını simgelemektedir. Bu özelliğinden dolayı

da doğum ve çoğalma ile ilişkilendirilmiştir (2002: 70). Anadolu’da evlilik çağına (3) gelmiş kızların bu isteklerini dokudukları küpe motifiyle dile getirmeleri bu bağlamda dikkat çekicidir. Türk dokumalarında parmak, el, eli belinde, göz, insan ve saç bağı motifleri gibi küpe motifi de beden sembolizmiyle ilgili olup bu motifler dokumalar sayesinde gündelik hayata dâhil olmuşlardır (Ateşok 2014: 36). Ancak halk dokumalarındaki motiflerin adlarının ilk çağ kültürüne bağlanıp cinsellik ve dişilikle bağdaştırılması bazı bilim insanları tarafından tenkit edilmiş ve bu bağdaştırmaların sebebi halk kültüründen uzak oluşa bağlanmıştır. Örneğin yılan ve kuş motifini andıran bazı motiflerin Çin veya Kore dilinden alınmış *tai-ki* ve *ying-yang* isimleriyle tanıtılması ve aşk, birleşim gibi hadiseleri sembolize etmesi şeklinde yorumlanması bu bağlamda değerlendirilmiştir. Anadolu’da kucaklaşma, sevdi dolaştı, âşık veya sarmaş dolaş olarak adlandırılan bu motif birbirine hasret iki insanın kavuşmasını sembolize etmektedir. Bekir Deniz’e göre “*sevgi, özlem, sarılma, kucaklaşma, hasret giderme başka bir şey, ‘aşk ve birleşim’ başka bir şeydir.*” (2010: 52-53). Konuyla ilgili olarak Mustafa Aksoy da damgalardan bahsederken Türk halı ve kilimlerinde görülen damgaların isimlendirmelerinin yakıştırma olduğuna dikkatleri çekmekte bunun sebebinin ise bu damgaların kökenini sadece gördüğü yerde aramaya bağlamaktadır. Ona göre öncelikli olarak yapılması gereken iş bu damgaların (motiflerin) tarihî kaynaklarının tespiti ve Türk coğrafyasının tamamı üzerinde dökümünün çıkarılmasıdır. Yine Batı sanatında maddiliğin, Doğu sanatında soyutluğun öne çıkması da motiflerin adlandırılmaları ve anlamlandırılmaları noktasındaki görüş farklılığının sebebi olarak düşünülebilir (2014: 44-62).

Tüm bu tartışmalar içerisinde küpenin Anadolu’da evlilik arzusunda olan gelinlik çağına gelmiş genç kızların bu isteklerini dile getirmek için dokuduğu bir motif olarak kullanıldığına dair görüş birliği mevcuttur. Küpe ile birlikte eli belinde, koçboynuzu (4), bereket, insan, saçbağı (5), bukağı, sandıklı (6), aşk, birleşim, tarak (7) ve yıldız gibi motifler de evlilik, doğum ve çoğalma ile ilişkilendirilmiştir (Erbeke 1980: 11; Erbeke 1986: 4-22).

Anadolu dokumalarında sık görülen küpe motifi evlilik öncesi bir aşama olan nişanlılığı da sembolize etmektedir (Erbeke 1980: 11). Tarihî süreç içerisinde küpenin nişanlılık alameti (8) olarak kullanılmasının örneklerine gerek Anadolu diğer Türk boyları arasında rastlanmaktadır. Hatta Kazak ve Kırgız Türkleri arasında küpe günümüzde dahi nişanlılığı sembolize etmektedir. Küpenin nişanlılık alameti olarak kullanıldığına dair izlere Kütahya’nın Emet ilçesinden derlenmiş olan bir türküde geçen şu ifadelerde rastlanmaktadır:

*“Varın bakın yörük kızı uyur mu?
Kulağında nişan küpeleri durur mu?
Elin yârî kendin gibi olur mu?”*
(Doğlarlıoğlu 2013: 54-55)

Âşık Müdami’nin Cihaz Destanı’nda geçen şu dörtlük de küpenin çeyiz içerisindeki önemine işaret etmektedir:

*“Üç çift zerrin küpe, sahan bağlama
Masa takımları feramuşlama,
Öndört yastık, yirmialtı işleme
Karyola takımı başa yazıldı”* (Balcıoğlu 1956: 1347).

Küpenin nişanlılık sembolü olarak kullanımıyla ilgili geleneğe de Anadolu’dan örnek vermek mümkündür. Örneğin, Kadırlı ve çevresinde söz kesimi esnasında gelin adayına yüzük takılırken bazı yerlerde küpe takıldığı görülmektedir (Çeribaş 2004: 156). Halep ve çevresinde yaşayan Türkmenler arasında nişan

büyük ve küçük nişan olmak üzere iki türdür. Gelin adayına takılan küpe küçük nişana işaretir (Khalil 2015: 112). Batı Trakya Türkleri nişan hediyesi olarak gelin adayına elmas küpe hediye ederler (Moumin 2009: 60). Fergana bölgesinde yaşayan Türk-Ata Türklerinin *Patır Sındırdı* adını verdikleri ve nişanın da yerini tutan söz kesme töreni esnasında gelin adayının kulağına altın küpe takılır. Bu küpenin aile yadigarı olması tercih edilmekte olup artık kız “*başı bağlanmış*” olarak kabul edilmektedir (Burhanidinova 2009: 40). Kazaklar arasında *sırğa saluv* (*küpe takmak*) olarak bilinen gelenek *kuda tüşüv* (9) (*dünür olma*) (Köse 2001: 146-147) esnasında ortaya çıkar. Dünürcü gidildiği vakit gelin adayına puhunun yani baykuşun (10) tüyü ya da küpe takılır. Günümüzde halk arasında konuyla ilgili olarak *üki tağuv* (*üki: puhu/baykuş*), *sırğa saluv* ve *mandayğa tiyin tağuv* (*alnına metal para takmak*) gibi deyimler de kullanılmaktadır (Ajiğali-Bayğabatova 2005: 183-184). Kırgızlar da kızın nişanlı oluşunu *kuda tüşüü* (*dünür olma/söz kesme*) töreni esnasında damat tarafının kızın kulağına taktığı küpe ile sembolize ederler. Bu geleneğe *söykö saluu* ya da *sırğa saldı* adı verilir ve küpenin takılmasının ardından kız artık nişanlanmış sayılır. Böylece kıza başka birinin talip olmasının önüne geçilmektedir (Talip Moldo 1993: 542, Erdem 2005: 250’den; Akmataliyev 2001: 94-95; Jumabaev 2006: 42-43; Kabirov 1991: 45, Polat, 2008: 146-147’den). (11) Bu geleneğin izlerine Manas Destanı’nda da rastlanmaktadır. (12) Destanda *cuuçı* (*dünürcü/görücü*) olarak Temirhan’dan kızı Kanıkey’i Manas için istemeye giden Bakay Temirhan’a seslenirken,

“Tuura sözdün kıskası / *Doğru sözün kıskası*,

Azır kördüm, Temirhan! / *Şimdi gördüm Temirhan!*

Cuuçu keldim desembi, / *Dünürcü geldim desem mi,*

Kaalap keldim özündü, / *Gönüllü olarak geldim seni,*

Kan Temirim, esenbi? / *Han Temir’im iyi mi?*

Seksen arga dilde artıp, / *Seksen deveye altın yükletip,*

Cuuçu bolgon cerim bar, / *Dünürcü olacak gücüm var,*

Aytıp bersem tügönbös / *Söylesem tükenmez*

Aalamga ceter kekim bar, / *Dünya kadar sözüm var,*

Sizge küyöö boluçu / *Size güvey olacak*

Arslan Manas şerim bar. / *Arslan Manas’ım var.*

Seksen töögö dilde (artıp) / *Seksen deveye altın yükleyip,*

On eki kızdın kencesi, / *On iki kızın küçüğü,*

Kudaydın süygön mendesi / *Allah’ın sevdiği kulu*

Oluyat balañ Kanıkey / *Evlıya gibi çocuğun Kanıkey*

Söykö salar cerim bar. / *Küpe takacak gücüm var.”* demektedir (Manas-III 1998: 480). Yine Kırgızların Er Töştük Destanı’nda da Eleman’ın dokuz oğluna kız ararken karşılaştığı sihirbaz kocakarı Sarıbay’ın dokuz kızının en küçüğü Kenceke’den bahsederken:

“Beybak tuulgan Kenceke / *Bahtsız doğan Kenceke*

Bilgiçtiği bar dedi. / *Kâhinliği var dedi.*

Cez oymoktun iktuusu, / *Beceriklilerin beceriklisi,*

Urgaçının mıktısı, / *Kadınların en iyisi,*

Söykö salar can oşol, / *Küpe takılacak insan o,*

Sırttan balañ Töştükkö / *Cesur oğlun Töştük'e*

Alıp berer bala oşol. / *Alacağın kız o.*” demektedir (Er Töştük 1996: 93). *Söykö salmak* deyimi destanda Eleman'ın Sarıbay'a sesleniş esnasında da karşımıza çıkmaktadır:

“Kız izdedim çunayıp, / *Kız aradım hurslamp,*

Kencekege Töştüğüm / *Kenceke'ye Töştük'üm*

Bolot eken ılayık! / *Olurmuş layık!*

Kızıña söykö salayın, / *Kızına küpe takayım,*

Kulduk urup kalayın. / *Dünürlük hürmeti göstereyim.*” (Er Töştük 1996: 98). Aynı destanda küpe, hanedeki evlilik çağına gelmiş kızları da sembolize etmektedir. Eleman Sarıbay'ın sarayına vardığında evlilik çağına gelmiş dokuz kızını temsilen dokuz küpe (13) görür (Er Töştük 1996: 94-95). Bu destanın masal versiyonu olma özelliği gösteren Kırgızlara ait Alnazar Bakı adlı masalda da küpe aynı fonksiyonla kullanılmakta ve hanede bulunan evlilik çağına gelmiş kızların sayısını sembolize etmektedir (Doğan 2009: 159).

Kültür Değişimi ve Kültür Değişimi Örneği Olarak Küpe Motifi

Örnekleriyle de gördüğümüz üzere bir dönem Türk kültür hayatında evlilik öncesi evrelerden söz kesimi ya da nişan gibi törenlere özgü bir sembol olan küpe yerini zamanla yüzüğe (14) bırakmıştır. Bunun sebebi şüphesiz ki kültürün zaman içerisindeki değişimiyle ilgilidir. Kültür unsurları tıpkı kendisini yaratan insanlar gibi ömür sınırlarına sahiptir. Bazı unsurlar yüzlerce yıl varlığını sürdürürken, bazıları çok kısa sürede yok olup gider. Özellikle uzun yıllar varlığını sürdürmeyi başarabilen kültür unsurlarının bazıları, içinde buldukları zamanın şartlarına uyarak değişim gösterebilir. Bu değişim bazen gelişme, bazen de yozlaşma şek-

linde karşımıza çıkar. Alanda *kültür değişmesi* (15) olarak adlandırılan bu olay birbirlerinden farklı kültürleri temsil eden iki grubun karşılaştığı ilk anda başlar. Kültür değişmeleriyle ilgili olarak ortaya atılan iki temel teori öne çıkmakta olup bunlar *tekamül/olgunlaşma (evolution)* ve *intişar/yayılma (diffusion)* teorileridir. Tekamül teorisine göre medeniyet ilkel dönemden günümüze kadar sürekli bir ilerleme ve gelişme içerisinde. Kültürün maddi kısımlarında tarihî vesikalar ve arkeolojik deliller aracılığıyla kısmi tekamül safhaları tespit edilebilmektedir. Ancak bu durum sanat, din ve ahlak unsurları için geçerli değildir. İnsan ruhunun aynılığını öne çıkaran tekamülcülere göre farklı insan toplulukları aynı şartlar altında aynı şeyleri meydana getirebilmekte ve aynı keşifleri yapabilmektedir. Kültür değişmeleriyle ilgili olarak ortaya atılan teorilerden bir diğeri olan *intişar nazariyesine* göre ise tekamülün kökleri ve sebepleri kültür temaslarında aranmalıdır. Bu mektep mensupları kültür unsurlarındaki benzerliklerinden ötürü köken tayininde tarih biliminden faydalandıkları için kendilerine tarihçi mektep adı da verilir. Bu görüşün aşırı savunucuları “*tekamülcülerin hilâfına insan ruhunun orijinal olduğuna, keşif ve ihtira kabiliyetine pek inanmazlar. Bunlara göre insan, tabiatı icabı muhafazakar ve taklide mütemayi'dir. Bu itibarla herhangi bir ihtiyacı tatmine yarayan bir vasıtayı başkasından almayı, onu yeniden icada kalkışmaya tercih eder*”. Onlara göre kültür unsurlarının yayılmasında mesafenin önemi yoktur. Hatta kültür unsurlarının yayılmasının karşısında hiçbir engel durmamaktadır. Kültür değişmesi için iki farklı kültürün birbiriyle doğrudan ya da dolaylı olarak teması şarttır. Cemiyetleri kültür değişimi bağlamında en çok etkileyen faktör komşularıyla kurmuş oldukları özel kültür temaslarıdır. Herhangi bir

kültürel temas olmadan kültür değişimleri olabileceği gibi, her temas sonucunda da kültür değişimi gerçekleşemeyebilmektedir (Turhan 2017: 13-40). Bu noktada Türk kültürünün çok sayıda kültürle temas içerisinde olduğunu hatırlatmak gerekir. Güngör'e göre Türk kültürünün üç ana kaynağı vardır: *"Türklerin müşterek tarih ve dil sahibi bir kavim olarak çok eskiden beri edindikleri ve geliştirdikleri vasıflar, yani Anadolu'ya yerleşen Türklerin kavmi hususiyetleri, ikincisi İslâm medeniyeti, üçüncüsü de Anadolu'da ve Rumeli'de geçen uzun bir tarih boyunca edindikleri bilgi ve tecrübe."* (2011: 132). Nişanlılık sembolü olarak küpenin yerini yüzüğe bırakması bu teoriler bağlamında değerlendirildiğinde Türklerin İslamiyet ve İslamiyet'i kabul etmiş topluluklarla ilk karşılaşması esnasında gerçekleşen temas bu değişikliğin sebebi olarak öne çıkmaktadır. Çünkü İslamiyet'le birlikte Türk kültür hayatına giyim-kuşam tarzı kapsamında tesettür anlayışı dâhil olmuş ve küpe kadının başını örtmeye başlamasıyla birlikte görünmez hâle gelmiştir. Dolayısıyla da küpenin sembolik yönü gündelik hayatta karşılığını bulamamıştır. Bu noktada kültürel bir değişikliğin yaşanması mecburiyet olmuş ve nişan alametinin tesettür esnasında açık kalan başka bir uzva yeni bir formda geçişi gözlenmiştir. Yeni uzuv eldeki parmak (16), yeni form ise yüzüktür.

Kültür değişimleri *"serbest"* ve *"zorlanmış/empoze/mecburi"* olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Serbest kültür değişimi yabancı bir kültürle temasa geçildiğinde hiçbir baskı ya da zorlamaya maruz kalmadan ortaya çıkan değişiklikleri içerir. Zorlanmış, empoze ya da mecburi kültür değişiminde ise karşılaşan iki topluluktan birinin diğerine kendi kültür unsurlarını zorlama yoluyla kabul ettirmesi görülmektedir. Mecburi kültür değişimi bazen aynı top-

luluk içerisinde gücü elinde bulunduran zümreler tarafından yönetilen sınıfa uygulanan yöntem olarak da ortaya çıkabilmektedir. Kültür değişimi esnasında bir unsurun toplum hayatına dâhil olabilmesi için unsurun mucidi ya da ithalatçısının şahsiyetine ilaveten öğrenme, merak, yenilik ve itibar kazanma arzuları ile fayda temini gibi faktörlere olan tepkileri önem arz etmektedir. Yeni bir kültür unsurunun kabul edilmesi için öncelikle rakibi olan eski unsurdan her yönden daha elverişli ve üstün olması gereklidir. Ancak yeni unsurun eski unsurdan daha etkili ve faydalı olmasına rağmen kabul edilmediği de görülmektedir. Bu durum yeni unsurun mevcut kültürel eğilim ve sistemle uyuşmamasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada eski unsura ne olduğu sorusu da akıllara gelmektedir. Bazı durumlarda yeni unsurun mutlak galibiyeti karşısında eski unsurun tamamıyla ortadan kalktığı görülmekle birlikte bazı durumlarda ise yeni unsurun eskinin fonksiyon veya vazifelerinden sadece bir kısmını yerine getirdiği veya eski unsurun yeni bir anlam kazanmasından dolayı her iki unsurun birlikte yan yana varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu durumlara örnek olarak bazı ilkel cemiyetlerde çelik bıçakların gündelik işlerde kullanılırken eski taş bıçakların dinî törenlerde kullanılması ile daha kolay ve ucuz olan makine üretimine rağmen el dokumacılığının bir lüks unsuru olarak varlığını sürdürmesi gösterilebilir (Turhan 2017: 39-48). Bu noktada *"Küpenin yerini yüzüğün alışı serbest kültür değişimine mi yoksa mecburi kültür değişimine mi örnektir?"* sorusu akıllara gelmektedir. Öncelikli olarak şunu belirtmek gerekir ki mecburi kültür değişimleri genellikle toplulukların doğrudan temaslarıyla meydana gelmektedir. Empoze veya mecburi kültür değişimi sırasında bir grubun özel bir amaç ve yoğun tazyikle diğer grubun

kültürü üzerindeki baskısı gözlemlenmektedir. Bu esnada yerli kültür unsurlarının bazıları zorla ortadan kaldırılır ve yerine yeni kültür unsurları empoze edilir (Turhan 2017: 85-86).

Sonuç

Türk kültüründe nişanlılık alameti olarak küpenin yerini yüzüğün alışı serbest veya mecburi kültür değişimleri teorilerinin ikisiyle de tam olarak açıklanamamaktadır. Türklerin İslamiyet'i kabulü han sülalesiyle başlamış ve sonrasında zamanla halk tabakaları arasında yayılmıştır. Bu esnada her ne kadar din temelli bir mecburiyetle karşılaşılsa da bu mecburiyet karşı kültürün fertlerinden öte hanedanın tazyikinden doğmuş gibi görünmektedir. Yeni dinin kuralları kültürel anlamda pek çok alanda etkili olmuş ve ancak ad verme geleneklerinde olduğu gibi nişanlılık alameti olarak küpe takma geleneğinde de yerli ile harici ya da eski ile yeni unsurlar birlikte varlığını sürdürmüştür. Arkeolojik kazılardan elde edilen malzemelere bakıldığında Türkler arasında yüzük takmak eski bir âdettir. Yüzük takmanın yeniliği nişanlılık alameti oluşuyla ilgilidir. Yani bir süslenme unsuru olan yüzük İslamiyet'le birlikte sembolik bir değer de kazanmıştır. Dinin tesiri ve bu tesirin han sülalesi üzerinden halk tabakalarına yansıması mecburi kültür değişimini çağrıştırdır, değişimin hızlı ve direnç göstermeyen bir şekilde tesettir hâlinde yaşamayan bireylerde dahi herhangi bir reddedilişle karşılaşmadan görülüşü serbest kültür değişimini çağrıştırmaktadır. Yine sembolik değerinin yanı sıra süslenme aracı olması bağlamında küpe ile yüzüğün birbiriyle olan münasebeti de eski kültür unsuruyla yeni kültür unsurunun uyumu nedeniyle değişimi kolaylaştırmıştır.

Görüldüğü üzere küpe motifinin sembolik anlamda nişanlılık alametinden evlilik alametine dönüşmesinin kültür

değişmesi kavramıyla ilgili olduğu açıktır. Toplumlar yeni tanıştıkları milletler, yerleştikleri iklimler ve dâhil oldukları dinlerden kaynaklanan kültür tazyikine maruz kalırlar. Bu durum bazen olumlu bazen de olumsuz sonuçlar doğurur. Bir sembol olarak ziynet eşyası formunda nişanlılığa işaret eden küpe, İslamiyet'in tesiriyle yerini yüzüğe bıraksa da kadim hâliyle dokumalardaki varlığını sürdürmektedir. Dokumalarda rastlanılan küpe motiflerinin yerini yüzüğe bırakmayı dikkat çekicidir. Ancak bu durum uzun vadede anılan değişikliğin gerçekleşmeyeceği anlamına da gelmemektedir. Çünkü bireylerin hafızaları altmış-yetmiş yıl gibi sürelerle sınırlıdır. Bireylerden oluşan milletlerin hafızaları ise binlerce yılda meydana gelmiştir. Bu bağlamda, günlük hayatımızın önemli bir eşyası olarak karşımıza çıkan dokuma ürünlerde rastlanılan motiflerden küpe motifinin Türklerin Müslüman oluşlarının ardından geçen neredeyse bin yıllık bir zaman dilimine rağmen aynı sembolik değerde varlığını sürdürmesi millet hafızasının değişmesinin çok da çabuk olmayacağını ispatı niteliğindedir.

NOTLAR

1. Motif, imaj (imge) ve sembol (simge) terimleri kaynaklarda çoğu kez birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Wellek-Varren 1993, Kitap-lık YKY Aylık Edebiyat Dergisi 74.
2. Sivas yöresinde küpeli adı verilen motif evli kadınların giydikleri çoraplarda görülmektedir (Acar 2010: 36-37). Konya'nın Seydişehir ilçesinin Nuzumlu ve Mesudiye köylerinde dokunmakta olan yatak halılarında kullanılan motiflerden bir tanesi de küpe motifi adıyla anılmakta olup bu motif düğünlerde verilen hediye ve evlenip yuva kurma isteğini sembolize etmektedir (Akan 2001: 51).
3. Bektaşî geleneğinde mücerretlik makamına yani evlenmemeye karar veren dervişlerin sağ kulakları mücerretlik ayininde delinir ve bu kulağa mengüş adı verilen ağır bir madeni küpe takılır. Bu noktada küpe evlilik alameti olmasının aksi bir sembolik değer taşımaktadır. Ancak yine de bir şekilde evlilikle ilişkilidir. Konuyla ilgili olarak Selâmi'nin bir şiiri aşağıda verilmiştir:

- "Mest olup bezm-i Elesten taze kıldık hüşumuz
Hüşumuzdan cümle âlem halkına mengüşumuz;
Didemiz Hakkı'ı görüp Hakk'ı işitir güşümüz;
Bir gürâh sultân-ı dehriz zümre-i Bektâşiyüz,
Lâmekân iklimine azmedenin yoldaşiyüz"* (Gölpı-
narlı 2017: 214).
4. Sinop yöresinde kız isteme merasimi sonrasında kızın ailesi kız vermeye gönlü olduğunu "damak" adı verilen motifle süslenmiş bir çorabı karşı tarafa göndererek gösterir. Erkek tarafı da "koç boynuzu" motifli bir çorabı "kızımızı alacağız" imasıyla cevap mahiyetinde kız tarafına gönderir (Öztürk 1983: 166, Altun 2004: 248'den).
  5. Saçın evlilikle ilgili sembolik değeri başka bir örnek olarak Anadolu'da yeni evlenen genç kadınların bu durumu belirtmek için saçlarını örmeleri ve bu örgüye "belik" adını vermeleri gösterilebilir (Erbek 1986: 12). Nişan, düğün ve genç kızlıktan kadınlığa geçiş sembolü olarak kızın saçına kakül kesilmesi de saçın sembolik değeriyle ilgilidir (Eker 2000: 98-99, Altun 2004: 254). Saçın bağlanması damadı düğüne kadar başka kadınlarla birlikte olmaması için cinsel anlamda etkisizleştirmek adına bir büyüsel uygulama olarak Anadolu'da görülmektedir. Gelin olacak kız nikâh sırasında saçlarını örer ve düğün günü açar (Barlas 1974: 63).
  6. Sandıklı motif genellikle evlilik ve bebek isteğini simgelemekle birlikte motifin bazı bölgelerde tabutu ve ölümü simgelediği tespit edilmiştir. Çocuk motifi çocuk isteği, sevgisi ya da kaybedilen bir çocuğun acısını dile getirmek gibi sembolik değerler taşımaktadır (Erbek 1986: 11-17; Erbek 2002: 62). Bu yönüyle çocuk motifleri küpe motifinin evlilik isteğini dile getirmeye dair sembolik değeriyle aynı doğrultuda karşımıza çıkmaktadır.
  7. Tarak motifi evlenme isteğini anlatmakla birlikte aynı zamanda ele benzemesi yönüyle büyü ve nazara karşı bir tedbir olarak kullanılmış, doğum ve evliliğin kötü gözden korunmasını sembolize etmiştir (Erbek 1980: 11; Erbek, 1986: 22).
  8. Anadolu'da nişanlılık alameti olarak görülen sembollerden biri de bele dolanan çevredir. Aşağıda verilen mânide bu durumun izine rastlanmaktadır:
"Kur'a kâğıdını almış eline
Nişan çevresini sarmış beline
Of gençliğim..." (Altun 2004: 254-255). Yine Bolu'da kız evi erkek evine kızlarını vermeyi kabul ettiklerini bir çevre ile bildirir (Koşay 1944: 15, Yeşil 2014: 170'ten). Abdıldacan Akmataliyev'in Basayeva'dan aktardığına göre Buryatlar arasında nişanlılık göstergesi olarak kızın boynuna takılan gümüş ya da altın zincir öne çıkmaktadır (Akmataliyev 2001: 29-30). Kırım Tatarları arasında yüzükle birlikte mendilin de nişan alameti olarak kullanıldığı aşağıda verilen örnekte görülmektedir:
"Yavlıq ber de yüzük al, pey bolıp qalsın, (Mendil ver de yüzük al, nişan olsun),
Eşiktenler ah desin, körğenler yansın. (Duyanlar ah desin, görenler yansın.) (Karadavut 2013: 335). Nişan töreninin Türk dünyasındaki uygulanma biçimleri hakkında bkz. Yeşil 2014: 175-178.
  9. "Sırğa saluv" zamanında erkek tarafından 4-5 kişi giderek dönür olur ve kızın küpüne küpe takar. Bu sırada ne zaman düğün olacağı ve damat tarafının ne yapması gerektiği kararlaştırılır (Kudaybergenova-Bekbalak 2005: 205). Kızını görmeye gelen kişilere kızın annesi: "Kızı kim istemey, kimizi kim içmez, kızımın başı bağlı değil." diyerek üstü kapalı bir şekilde kızını istemeye gelenlere karşı olmadığını bildirir. Kızı istemeye gelen taraf *üki takma (küpe takma)* geleneğini yerine getirir. Bu şekilde iki taraf arasında söz kesilmiş olur (Din Men... 2017: 116-117).
  10. "Kazaklarda baykuşun/puhunun sesiyle cin-şeytanı (kötü ruhlar denilebilir) kovduğuna inanıldığı için zor doğum yapan kadınların yanına puhu getirilerek zorla ötmesi sağlanır. Kazakların bu konudaki inançları o kadar kuvvetlidir ki kendi çocuklarını cin-şeytanın tesirinden korumak için onların şapkalarına puhunun teleğini/ tüyünü takarlar veya elbiselerine dikerler." (Ibragimov 2006: 18).
  11. Salar Türkleri arasında gelinin güvey evine gelişinin ardından görülen küpe atma (gicir qoy) geleneği de Kırgızlar ve Kazaklar arasında görülen uygulamanın izlerini taşımaktadır (Temür 2009: 498).
  12. Destanın Radloff varyantı üzerinde çalışan Naciye Yıldız söykö sözcüğü ile ilgili tespitlerde bulunurken Kırgız Türkleri arasında söykö sözcüğünün "helezoni şeklinde gerdana ve göğüse sarkan büyük küpe" karşılığında; küpe anlamındaki bir başka sözcük olan iymek sözcüğünün ise "normal küpe" anlamında kullanıldığına dikkatleri çekmektedir (1995: 410).
  13. Er Töştük anlatısının Potanın tarafından derlenen bir başka varyantında hanedeki evlilik çağına gelmiş kızlar küpe yerine çadırda asılı olan kız sayısı kadar kürk başlıkla sembolize edilmektedir (Yıldırım 2014: 85-86).
  14. Nişanlılık göstergesi olarak küpe ya da yüzük cinsinden değerli ziyet eşyalarının kullanılmasının nedeni evlilik hadisesinin ciddiyetini göstermektedir (Kayabaşı 2018: 76).
  15. Malinowski'ye göre kültür değişmesi bir toplumun mevcut sosyal düzen ve medeniyetini hâlihazırdaki şekilden başka bir şekle dönüştüren bir süreçtir. Kültür değişmeleri siyasi ve idari yapı, yerleşim, inanış ve düşünüş tarzları, bilgi sistemi, eğitsel araçlar, kanun, teknolojik aletler ve gündelik tüketim malzemelerinin kullanım biçimindeki değişimleri içermektedir (Turhan 2017: 37-40).
  16. Türkçede parmakların adlandırılmasına dair örnekler dikkate alındığında *yüzük parmağı* adlandırmasının her dönem ve yerde aynı şekilde ya da hiç görülmemesi de bu noktada bir ipucu olarak dikkatleri çekmektedir (Gülensoy 2014: 7-18).

KAYNAKÇA

- Acar, İsmail Hakkı. *Zara'da Çorapların Dili*. Sivas: Es-Form Ofset, 2010.
 Äjigäli, S.-Bayğabatova, N. "Jetisuv Kazaktarının Salt-Dästürleri Men Ädet-Ğurıptarı". Kazak Halkının Dästürleri Men Ädet-Ğurıptarı, 1. Tom, (Red. C.

- E. Ajigali). Almatı: Arıs Baspası, Almatı, 2005.
- Akan Bezirci, Meral. “Konya Nuzumlu Köyü ve Çevresinde Bulunan Yatak Halıları”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, 2001.
- Akmataliyev, Abdıldacan. *Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar (Evlilik Geleneği ve Türküleri, Çocuk Folkloru, Edebi Eseri ve Tarihi Kahramanlar)*. Akt. Kalmamat Kulamshae. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001.
- Aksoy, Mustafa. *Tarihin Sessiz Dili Damgalar*. İstanbul: Yeni Ufuklar Derneği İstanbul Şubesi, 2014.
- Alp, K. Özlem. *Konya ve Yöresi Kilimlerinde Semboller*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 1998.
- Altun, Işıl. *Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm*. Kocaeli: Yayıncı Yayınları, 2004.
- Altun, Yasemin. *Kosova/Gora Bölgesi Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2009.
- Aslanapa, Oktay. *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2005.
- Ateşok, Ebru. “Karakçeçiliğinde Dokunan Kilimlerin Geleneksel Motif Özellikleri”. *Kalemîşi* 3, (Cilt 1), (2014): 23-38.
- Balcıoğlu, N. R. “Folklorumuzda Evlenme Âdetleri”. *Türk Folklor Araştırmaları* 85, (Cilt 4), (1956): 1347-1348.
- Barlas, Uğuro. *Anadolu Düşünlerinde Büyüsel İnanmalar*. Karabük: Özer Matbaası, 1974.
- Bozkurt, Hilal-Özkoca, Begül-Kayabaşı, Nuran. “Halı ve Kilimlerde Kullanılan Sağlıkla İlgili Motifler”. *Uluslararası Sağlık ve Sanat Sempozyumu (20-21 Mayıs 2015) Bildiri Kitabı*. İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, 2015.
- Burhanidinova, Saida. *Fergana Türklerinin Doğum, Sünnet, Düşün ve Ölüm Merasimleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2009.
- Çeribaş, Mehmet. *Kadirli ve Çevre Folklorunda Eski Türk İnançlarının İzleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, 2004.
- Deniz, Bekir. “Anadolu-Türk Halı Sanatının Kaynakları”. *Sanat Tarihi Dergisi* XIV-I, (2005): 79, 103.
- Deniz, Bekir. “Anadolu-Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygılarında Bazı Motiflerin İsimlendirilmesi”. *Akdeniz Sanat Dergisi* 5, (Cilt 3), (2010): 51-74.
- Din Men Dâstür, Tal Besikten Jer Besikke Deyin, II. Kitap. Baspaga Dayındağandar: S. Z. İbadulliev, E. A. Oñgarov. Astana: Kazakistan Musılmandarı diniy Baskarması, 2017.
- Doğan, Sabri. *Kırgız Masalları (Metin-İnceleme)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2009.
- Doğlarlıoğlu, Selma. *Emet İlçe Merkez Folkloru*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, 2013.
- Eker Ögüt, Gülin. “Türk Düşün Geleneği İçinde Karakçeçili Türk Düşününün Ritiyel Açısından Değerlendirilmesi”. *Millî Folklor* 46, (Cilt 6), (2000): 92-100.
- Eliade, Mircea. *İmgeler ve Simgeler*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Er Töştük. *Bişkek: Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, Şam Basması, 1996.*
- Erbek, Güran. “Çarpana Dokumaları”. *Türkiyemiz* 30, (1980): 7-11.
- . *Anadolu Motifleri Sergisi (Sergi Kataloğu, İzmir Resim ve Heykel Müzesi, Konak, 18 Haziran 1986-5 Temmuz 1986)*. Yyy: İzmir Alman Kültür Merkezi Yayınları, 1986.
- Erbek, Mine. *Çatalhöyükten Günümüze Anadolu Motifleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Erdem, Mustafa. *Kırgız Türkleri Dini ve Sosyal Hayat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Ergür, Atıla. “Gelenek, Görenek ve İnançların Halk Sanatına Etkisi”. *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Esedova, Hatice. “Türk Halklarının Kültürel Mirasında Kompozisyon, Geleneğe Sadakat ve Yenilikçi Yaklaşımlar”. *Arış* 5, (2011): 44-53.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Tasavvufian Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılâp, 2017.
- Görgünay, Neriman. *Doğu Yöresi Halıları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, ty.
- Gülensoy, Tuncer. “Türkçe ve Altay Dillerinde ‘Parmak’ Adları (Parmakların Vücut Diline Katkılarını)”. *Kültür Evreni* 22, (2014): 7-18.
- Güngör, Erol. *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken, 2011.
- İbrahimov, İ. İ. “Kazak Halkının Etnografyalık Oçerkeri”. *Kazak Halkının Dâstürleri Men Âdet Ğurıptarı, 2. Tom*. Red. C. E. Ajigali, Almatı: Arıs Baspası, 2006.
- Jumabaev, Maksat. *Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritiyeller*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006.
- Kabirov, Azim. “Pamirdik Ata-İnileribzidin Salt-Sanaları”. *Kırgız Ayılı* 8-9, (1991): 44-49.
- Kalkan, Hasan Kazım. “Almanca ve Türkçe Ölüm İlanlarındaki Örtmece Sözlerde Ölüm Algısı”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 13, (Cilt 6), (2018): 382-397.
- Karadavut, Zekeriya. *Kırım Tatar Folkloru*. Konya: Kömen Yayınları, 2013.
- Karataş Mustafa. *Türk Dilinde Yanış (Motif) Adları - Anadolu Sahası-*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2013.
- Kayabaşı, Rabia Gökçen. “Bahşiş Yörüklerinde Evlilik İle İlgili Âdet ve İnanmalar”. *folklor/edebiyat* 94, (Cilt 24), (2018): 67-93.
- Khalil Mohamad, Mahmoud. *Halep ve Çevresi Türkmen Düşünleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, 2015.
- Kızıoğlu, Görgünay, Neriman. *Altaylar’dan Tunaboyu’na Türk Dünyası’nda Ortak Yanışlar (Motifler)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

- Kitap-lık YKY Aylık Edebiyat Dergisi* 74, (2004).
- Koşay, Hamit Zübeyr. *Türkiye Türk Düşünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*. Ankara: Maarif Matbaası, 1944.
- Köse, Nerin. *Kazakların Gelenek-Göreneklere ile İnanç ve Pratikleri (Ata Mirasın-Geçek Hazinen)*. Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2001.
- Kudaybergenova, A.- Bekbalak, K. "Ontüstik Kazakistan Kazaktarının Ädet-Çurpı Men Salt Destür Erekselikleri", *Kazak Halkının Dästürleri Men Ädet-Çurpı, I. Tom, (Red. C. E. Äjiğali)*, Almatı: Arıs Baspası, 2005.
- Malinowski, Bronislaw. *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. Çev. Deniz Uludağ. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.
- Manas-III, (Kırgız Elinin Baatırdık Eposu Sayakbay Karalaevdin Variantı Boyunça Akademiyalık Basılışı 3-Kitep). Bişkek: Kırgız Respublikasının Ulutuk İlimder Akademiyası, Şam Basması, 1998.
- Moumin, Mounin. *Batı Trakya Türk Folkloru Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi: 2009.
- Mülayim, Selçuk. "Tanımsız Figürlerin İkonografisi". *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (27-31 Mayıs 1996/Kayseri)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1998.
- Öztürk, İsmail. "Evlilikte Çeyiz Hazırlamanın ve Çeyiz Çerçevesinde Oluşan Toplumsal Kuralların Tekstil El Sanatlarının Yaşamasında Etkisi". *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı M.F.A.D. Yayınları, 1983.
- Polat, Kemal. *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Pomaryov, O. "The Motifs Of Turkoman Carpets-The Salor, Tekke And Saryk". *Turkoman Studies I -Aspects Of The Weaving And Decorative Arts Of Central Asia-*. London: Oğuz Press, 1980.
- Sanay, Filiz. *Çanakkale Hahlarının Dünü ve Bugünü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2004.
- Sözen, Metin-Tanyeli, Uğur. *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017.
- Taktabayeva, Şeyzade. "Kazak Halı Mamüllerindeki Ornomantik Semantiği". *Türk Soylu Halklarının Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (27-31 Mayıs 1996/Kayseri)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1998.
- Talip Moldo. "Kırgız Tarihi, Uruçuluk Kuruluşu Türülü Salttar". Latin Harflerinden Çev. Kencebay Akmatov. Ed. Keneş Cusupov. *Kırgızdar, Cilt. II*, Bişkek: yy, 1993.
- Tekçe, E. Fuat. *Pazırık Altaylardan Bir Halının Öyküsü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Temür, Nezir. "Salar Türklerinde Evlilikle İlgili Ädetler". *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 5, (Cilt 1), (2009): 483-501.
- Turhan, Mümtaz. *Kültür Değişmeleri*. Ankara: Altınordu Yayınları, 2017.
- Uğurlu, Aydın. "Dokusal Yüzeylerde Motif Desen Biçimleri". *Sanat Çevresi* 88, (1986): 38-40.
- Uğurlu, Aydın. "Anadolu Dokumalarında Motif Felsefesi". *Tekstil ve Mühendis Dergisi* 26, (Cilt 5), (1991): 76-82.
- Wellek, Rene-Varen, Austin. *Edebiyat Teorisi*. Çev. Ömer Faruk Huyugüzel. İzmir: Akademi Kitabevi, 1993.
- Yeşil, Yılmaz. *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri*. Ankara: Grafiker, 2014.
- Yetkin, Şerare. *Türk Halı Sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.
- Yıldırım, Seyfullah. "G. N. Potanin'in Kazak Türkleri Arasında Derlemiş Olduğu Er Töstik (ErTöstük) Anlatıları Hakkında". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 9, (Cilt 3), (2014): 75-102.
- Yıldız, Naciye. *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültür İle İlgili Tespit ve Tahilliler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1991.